

УДК 343.123.1

ПІДСТАВИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ВІДМОВУ У ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЩОДО ПОТРЕБИ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

GROUND S FOR THE DENIAL OF BEGINNING OF THE PRELIMINARY INVESTIGATION: THE NEED ORMATIVE REGULATION

Квашук О.Д.,
здобувач

Донецького юридичного інституту МВС України

Стаття присвячена дослідженню підстав для відмови у початку досудового розслідування. Обґрунтовано, що відмова у початку розслідування є не бездіяльністю слідчого, прокурора, а процесуальним рішенням. Доводиться необхідність регламентації у законі рішення про відмову у початку розслідування.

Ключові слова: досудове розслідування, початок розслідування, відмова у початку розслідування, рішення, слідчий, прокурор.

Статья посвящена исследованию оснований для отказа в начале досудебного расследования. Обосновано, что отказ в начале расследования является не бездействием следователя, прокурора, а процессуальным решением. Доказывается необходимость регламентации в законе решение об отказе в начале расследования.

Ключевые слова: досудебное расследование, начало расследования, отказ в начале расследования, решение, следователь, прокурор.

The article is devoted to the identification and analysis of the basic directions of the prosecutor supervision over the legality of a suspected person posts under the action of the Criminal Procedural Code of Ukraine 2012 y.

Key words: pre-trial investigation, beginning of the investigation, refusal to initiate an investigation, decision of the investigator, prosecutor.

Постановка проблеми. Законність практики розгляду заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення безпосередньо пов'язана із правильністю процесуального рішення про відмову у початку досудового розслідування, яке ухвалюють за наявності специфічної, властивої лише йому підстави. Однак чинний КПК, як і КПК 1960 року, не містить з цього приводу чітких вказівок.

Стан дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК 1960 року прийняття такого рішення обумовлювалося відсутністю підстав до порушення справи, а відтак і початку розслідування. За логікою законодавця прийняття одного рішення ставилося в залежність від можливості прийняття іншого. У цій ситуації, за висловлюванням Л. М. Карнеєвої, закон вирішував питання про підставу для відмови в порушенні справи «як би від зворотного» [1, с. 93].

У ст. 6 КПК 1960 року було викладено перелік конкретних фактів (обставин), за наявності (відсутності) яких кримінальна справа не могла бути порушена. Аналіз процесуальної літератури свідчить про те, що характеристики цих обставин приділено значну увагу, на що вказує значний обсяг наукових даних. Як правило, їх реалізація не викликала ускладнень в правозастосовній діяльності. Пояснюється це тим, що у ч. 1 ст. 6 КПК достатньо чітко були викладені обставини, що виключали провадження у справі.

Багато вчених, виходячи із положень процесуального закону 1960 року, сходилися у думці про те, що підставою до відмови у порушенні кримінальної справи є відсутність достатніх даних, які вказують на наявність конкретного злочину, а також наявність обставин, що виключають провадження у кримінальній справі [2, с. 278; 3, с. 62]. При цьому виділялися матеріально-правові та процесуальні підстави. Перші, як зазначалося, усували саму підставу порушення кримінальної справи, зокрема, ті, що свідчили про відсутність: протиправності в діях особи або самої події, що була розцінена заявником як злочин (наприклад, факту викрадення чужого майна); або коли подія була результатом дій самого потерпілого (самогубство, смерть внаслідок нещасного випадку та ін.). Обставинами, що виключали провадження у справі за відсутністю підстави до порушення справи, вважалося відсутність в діянні, про яке надійшла заява (повідомлення), ознак злочину, тобто протиправності та суспільної небезпечності цього діяння [4, с. 74].

У літературі періоду дії КПК 1960 року підкреслювалося, що порушення кримінальної справи – вихідний, первинний акт кримінального переслідування особи, яка вчинила злочин, незалежно від того, чи встановлена особа, яка вчинила злочин [5, с. 35]. Відмова в порушенні справи – це негативне рішення [6, с. 29]. Відмовляючи у порушенні кримінальної справи, відповідний орган чи службова особа

в цьому відношенні відмовлялася від початку кримінального переслідування. Останнє не могло бути започатковане лише у випадку, коли особа, яка веде процес, доходила до переконання в тому, що кримінально-правові відносини між громадянином та державою не виникли.

У перебігу дослідження у цій статті поставлено за мету дослідити питання про те, наскільки є доцільним правове врегулювання підстав до прийняття рішення про відмову у початку досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. До Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) не підлягають внесенню відомості (обставини), які не свідчать про вчинення кримінального правопорушення. Вважаємо, що перелік обставин, які виключають початок досудового розслідування міг би бути сформульованим і в новому КПК. Наприклад, якщо із заяви видно, що вчинене діяння, кримінальна відповідальність за яке скасована законом, що набрав чинності, або діяння вчинила особа у віці до одинадцяти років¹. Чи потрібно у такому випадку вносити відомості про діяння до ЄРДР і виконувати цілий комплекс процесуальних дій у межах кримінального провадження? Очевидно, що внесення таких відомостей до ЄРДР і початок досудового розслідування є надлишковими діями, призводять до зайвої формалізації кримінального провадження там, де вона не потрібна.

Гарантією від необґрунтованих відмов у початку досудового розслідування може стати оскарження даного рішення до слідчого судді². Для цього у КПК існує положення, згідно з яким слідчий суддя вправі зобов'язати слідчого, прокурора внести відомості до ЄРДР, якщо встановить, що із відомостей, викладених у заяві, вбачаються ознаки кримінального правопорушення або є обґрунтовані сумніви у цьому (ч. 2 ст. 307 КПК).

Рішення про відмову у початку досудового розслідування як кінцевий акт слідчого кримінального процесу окреслює часові рамки останнього, оскільки з його прийняттям у реальному провадженні за заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення останній завершує свій перебіг. Однак для характеристики його сутності більш важливим є те, що на відміну від початку розслідування, відмова припиняє динаміку процесуального пізнання наявності підстави для проведення досудового розслідування. Звідси слідує висновок: якщо початок досудового розслідування передбачає, що встановлення обставин буде продовжене, то відмова в цьому виключає подальше встановлення обставин [6, с. 30]. Досліджувані ж рішенням припиняється встановлення шуканих фактів, і це відбувається не інакше, як через те, що з достовірністю встанов-

¹До числа таких обставин можуть бути віднесені й інші, визначені ч. 1 ст. 284 КПК 2012 року, які можуть бути встановлені у перебігу дослідного кримінального процесу. Зокрема ті, що передбачені п. п. 1, 2, 6, 7. Вважаємо, що відповідні зміни повинні бути внесені до ст. 214 КПК.

²КПК передбачає можливість оскарження до слідчого судді бездіяльності слідчого, прокурора, що полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК). На нашу думку, мова повинна йти про оскарження не бездіяльності, а рішення. Бо слідчий і прокурор спочатку приймають рішення про відсутність підстав до внесення до ЄРДР відомостей, а вже потім самі ж це рішення і виконують.

лена відсутність суспільно небезпечного діяння або відсутність відповідного складу кримінального правопорушення. Сказане обумовлює різний ґносеологічний підсумок здійснюваної діяльності.

Якщо призначенням рішення про початок досудового розслідування є констатація вірогідного виникнення кримінально-правових відносин, то відмова покликана констатувати достовірно встановлену відсутність таких відносин.

Звідси слідує висновок про те, що якщо обставини, які виключають кримінальне провадження, не встановлені, то досудове розслідування повинно бути розпочато попри будь-які сумніви у тому, що кримінальне правопорушення вчинено, та міру вірогідності цього знання.

Таким чином, підстави рішень про початок досудового розслідування та про відмову в цьому перебувають у співвідношенні конкуренції в тому смислі, що, по-перше, їх наявність може бути встановлена за однією і тією ж заявою або повідомленням, по-друге, у такому випадку характер рішення визначає підстава до початку досудового розслідування (домінуюча підстава рішення). З ґносеологічної точки зору обидві підстави перебувають на різних, так би мовити, рівнях знань про шукані факти, тому наявність однієї з них не може визначатися, виходячи із відсутності іншої.

З цієї точки зору слід визнати, що досудове розслідування не розпочинається лише в тому випадку, коли достовірно встановлено, що відсутні обставини, які б свідчили про кримінальне правопорушення.

Резюмуючи сказане, підкреслимо, що обставини, на підставі яких приймається рішення про відмову у початку досудового розслідування, повинні бути встановлені достовірно, а зміст знання про них має відображати істину, встановлену в дослідчому кримінальному процесі. Коли виникають сумніви в правильності цього рішення та у можливості іншого рішення, то необхідно зробити висновок про те, що істина за даним матеріалом ще не встановлена [6, с. 37].

Рішення про відмову у початку досудового розслідування може бути прийняте лише тоді, коли до моменту його прийняття встановлена така сукупність даних, яка дозволяє зробити достовірний висновок про наявність однієї із обставин, що виключає провадження [4, с. 161]. Із цього слідує правильність висновку про те, що дані, отримані під час перевірки заяв та повідомлень про кримінальне правопорушення, які не дозволяють з достовірністю вирішити питання про наявність підстави для відмови в порушенні кримінальної справи, не повинні перешкоджати порушенню справи [7, с. 15] (початку досудового розслідування – О. К.).

Привід (заява, повідомлення тощо) є юридичним фактом, необхідним та достатнім для виникнення кримінального процесу, та є умовою будь-якого процесуального рішення, а його відсутність перешкоджає здійсненню кримінальної процесуальної діяльності взагалі й унеможливує прийняття будь-якого із можливих тут процесуальних рішень. Для забез-

печення законності прийнятого рішення законний привід повинен бути не лише встановлений, але і оформлений належним чином. Відсутність приводу в силу прямої вказівки закону є обставиною, що виключає початок досудового розслідування за певними правопорушеннями. Йдеться про неможливість розпочати досудове розслідування у формі приватного обвинувачення, якщо заяву про вчинення кримінального правопорушення, що входить до переліку, встановленого ст. 477 КПК, замість потерпілого подала інша особа.

Слід також зазначити, що у дослідчому процесі з'ясовується наявність не самого кримінального правопорушення, а лише його ознак, інакше слід би було визнати, що кожне процесуальне рішення про початок досудового розслідування повинно ґрунтуватися на висновку слідчого про наявність події кримінального правопорушення, яку ще слід встановити. Якщо в перебігу розгляду заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення не встановлено достатніх даних, які вказують на наявність його ознак, то у даному випадку може бути констатовано два висновки: 1) відсутнє діяння або 2) відсутній склад кримінального правопорушення, якщо достовірно встановлено, що діяння мало місце. Жодна із зазначених ситуацій не може обумовити інший результат пізнання у випадку, коли кримінальне правопорушення насправді вчинено не було.

Поняття, що використовує кримінальний процесуальний закон, повинно не лише максимально точно виражати смисл позначеного явища, але і бути ясним та зрозумілим для осіб, які покликані застосовувати його на практиці, тому вважаємо, що під час внесення змін до ст. 214 КПК в частині регламентації обставин, які виключають початок досудового розслідування, про необхідність яких йшлося вище, слід передбачити ті ситуації, коли у перебігу дослідчої процесуальної діяльності не встановлено дії або бездіяльності, що спричиняють (здатні спричинити) шкоду об'єктам кримінально-правової охорони, іншими словами, суспільно небезпечного діяння. На цій основі пропонуємо відповідний пункт у зазначеній статті КПК викласти в наступній редакції: «коли не вчинено суспільно небезпечного діяння». За умов такого формулювання законом будуть повністю охоплені всі випадки відсутності кримінального правопорушення: як ті, коли не було самого діяння, так і ті, коли у діянні немає ознак кримінального правопорушення.

Склад кримінального правопорушення в діянні особи відсутній в силу спеціальної вказівки, що міститься у законі про кримінальну відповідальність. Ці обставини передбачені в Загальній чи Особливій частині КК і виключають злочинність діяння [8, с. 117]. Слід звернути увагу на те, що встановлення цих обставин у дослідчому кримінальному процесі було непростю справою навіть за КПК 1960 року, яким дослідча діяльність була детально регламентована. Як правило, це вдавалося зробити тільки у процесі ґрунтовного вивчення всіх обставин вчиненого діяння, тому рішення про відмову в по-

рушенні кримінальної справи (у початку досудового розслідування – О. К.) приймалося у виняткових випадках під час достовірного їх встановлення, «повній ясності того, що відбулося» [9, с. 46]. Така «ясність» може мати місце і в умовах дії норм КПК 2012 року, коли із самої заяви (повідомлення), доданих матеріалів, протоколу огляду місця події випливає, що ініціатор кримінального провадження неправильно оцінює діяння як кримінальне правопорушення.

Висновки. Дослідження, здійснене у межах цієї статті, дозволяє зробити висновок про те, що з метою забезпечення визначеності правового регулювання у

кримінальному процесуальному законі повинні бути врегульовані підстави відмови у початку досудового розслідування.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підстави до відмови у початку досудового розслідування, безумовно, підлягають подальшому дослідженню і не лише у плані повернення до правового регулювання їх у КПК 1960 року. Дослідження є доцільними за такими напрямками: 1) визначення системи підстав; 2) правове регулювання засобів встановлення наявності підстав до відмови у початку досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карнеева Л. М. Доказывание при отказе в возбуждении уголовного дела / Л. М. Карнеева // Сов. государство и право. – 1975. – № 2. – С. 93–98.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка – Вид. третє, переробл. та доп. – К. : Юрисконсульт, КНТ., 2006. – 890 с.
3. Михайленко А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / А. Р. Михайленко. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1975. – 321 с.
4. Кузнецов Н. П. Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н. П. Кузнецов. – Х., 1980. – 219 с.
5. Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецкий. – Х. : КримАрт, 1998. – 340 с.
6. Письменный Д. П. Отказ в возбуждении уголовного дела : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д. П. Письменный. – Х., 1980. – 209 с.
7. Тетерин Б. С. Возбуждение и расследование уголовных дел / Б. С. Тетерин, Е. З. Трошкин. – М. : Новый юрист, 1997. – 224 с.
8. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : ІнЮре, 2003. – 1196 с.
9. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України / М. Є. Шумило. – Х. : РВФ «Арсіс, ЛТД», 2001. – 320 с.